नेपालको सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था

→ 4×2 = 8 marks

नेपालका केही प्रथाहरु

१. सति प्रथा

→ मृतक श्रीमानसँग जिवित नारी चितामा जलेर प्राण त्याग गर्ने प्रथा
→ सुरुवात - वि.स. १३८३ रुद्र मल्लको पालामा चार जना सति गएको
→ सबैभन्दा बढी सङ्ख्यामा सति गएका - योगनरेन्द्र मल्ल, ३१ जना
→ मानविय संवेदनाहिनताको पराकाष्ठा वा क्रुर प्रथा
→ नेपालमा सति प्रथाको अन्त्यको घोषणा - चन्द्र शमशेर (वि.स १९६७ असार २५)

२. दास प्रथा

→ उच्च वर्गको परिवारको सुःख सुविधाको लागि मानिसलाई पशु जस्तै काम गराउने र किनबेच गर्ने प्रथा
→ नेपालमा दास प्रथाको अन्त्य - वि.स. १९८१ बैशाख १
→ दास प्रथा अन्त्यको घोषणा - वि.स. १९८० मंसिर १४ (चन्द्र शमशेर)
→ दासमुक्तिको घोषणा गर्ने अन्तिम राष्ट्र - मौरिटानिया (सन २००७)
→ नेपालमा मुक्त दासदासीहरुलाई तराइको भिक्षाखोरीमा बसोबास गराइएकोले सो ठाउँलाई अमलेखगञ्ज भनि नाम रहन गएको हो।

३. बाँधा प्रथा

→ शाहुसँग बन्दक राख्ने जग्गा जमिन वा सम्पति नहुँदा आफ्नै सन्तानलाई बन्धकी राखि ऋण लिने प्रथा

४. झारा प्रथा

→ राज्य वा सरकारी पक्षले विना पारिश्रमिक श्रम लिने प्रथा

५. डङ्गुता प्रथा

→ लोग्ने बितेकी विधुवा नारीले नाता नपर्ने पुरुषलाई लोग्ने जस्तै बनाई राख्ने प्रथा
→ नेपालको राजवंशी जातिमा प्रचलित

६. रौरेली प्रथा (Dating प्रथा)

→ केटा र केटि मिलेर घुम्न जाने प्रथा
→ कर्णाली प्रदेशको विशेष गरि सल्यान र सुर्खेत जिल्लामा प्रचलित

७. न्वागी प्रथा

→ नयाँ अन्न सेवन गर्ने प्रथा

८. डोलाजी प्रथा

→ दुलहा दुलहिको घरमा गई बस्ने, दुलहिको गोत्रमा बदलिने र उक्त परिवारको सदस्य बनि अंशियार हुने प्रथा

९. खुल्ला प्रथा

→ अविवाहित युवतिहरू पौष १५ देखि चैत्र १५ सम्म नजिकैको जङ्गलमा गई एकान्त जीवन बिताउने प्रथा

१०. घोडाभेडा प्रथा

→ गाउँको प्रमुख व्यक्तिले कसैको झगडा मिलाइदिए बापत उसलाई भेडा काटेर खुवाउने र घोडामा चढाएर घरसम्म पुऱ्याउने प्रथा
→ विशेषत मुगु जिल्लामा प्रचलित

११. देउकी प्रथा

→ आफ्नो मनोकांक्षा पुरा होस भनि आफ्नै छोरी वा कुनै गरिब परिवारको छोरीलाई किनेर भाकल स्वरूप मन्दिरमा चढाउने प्रथा

→ विशेषत सुदुरपश्चिम प्रदेशका सबै जिल्लामा प्रचलित

→ देउकी प्रथाको केन्द्रबिन्दु – मेलौलीदेवी मन्दिर, बैतडी

→ देउकीबाट जन्मिने छोरालाई देउका र छोरीलाई देउकी भनिने

१२. छाउपडी प्रथा

→ रजस्वला भएकी महिलालाई घर भन्दा टाढा गोठमा राख्ने प्रथा

→ छाउपडीको केन्द्रबिन्दु – अछाम

१३. झुमा / दावा प्रथा

→ आफ्नो माइली छोरीलाई झुमा र माइलो छोरालाई दावाको रूपमा गुम्बाको हेरचाहको लागि चढाउने प्रथा

→ बिशेषत हिमाली क्षेत्रका बौद्ध धर्मालम्बी समुदायमा प्रचलित

१४. बालिघरे प्रथा

→ लुगा सिलाइ दिए बापत ज्यालाको रूपमा रकम नदिई अन्न दिने प्रथा

१५. कमैया प्रथा

→ आवश्यक गर्जो टार्न ऋण लिने र ऋण कट्टी नहुन्जेल साहुकहाँ काम गरि बस्ने प्रथा

→ बिशेषत दाङ्ग, बाके, बर्दिया, कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लाका थारु समुदायमा प्रचलित

→ नेपालमा कमैया प्रथा अन्त्यको घोषणा – बि.स. २०५७ श्रावण २
(प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाको पालामा)

१६. कमलरी प्रथा

→ पश्चिम नेपालको थारु समुदायमा ८ बर्ष उमेर पुगेकी छोरीलाई कामदारको रुपमा राख्ने प्रथा

→ नेपालमा कमलरी प्रथा अन्त्यको घोषणा :
- वि.स. २०७० श्रावण ३

→ सर्वप्रथम कमलरी मुक्त घोषणा - दाङ

→ लामो समयसम्म कमलरी बसि सभासद बन्ने व्यक्ति
- शान्ता चौधरी

(उनले "कमलरीदेखि सभासदसम्म" पुस्तक प्रकाशित गरेकी छिन)

१७. हलिया प्रथा

→ आफ्नो जग्गा जमिन नभई अर्काको खेत वा जग्गामा न्यून पारिश्रमिकमा काम गर्ने प्रथा

→ पश्चिम नेपालमा यसलाई बँधुवा मजदुर (Forced Labour) भन्ने गरिएको

→ हलिया प्रथा अन्त्यको घोषणा - वि.स. २०६५ भाद्र २१

१८. तिर्जा प्रथा

→ राणाकालमा तत्कालिन सिपाहि वा हाकिमलाई तलबको रुपमा कुनै निश्चित ठाउँको बाली यति उठाई खानु भनि दिइएको लिखित पत्र

→ राणा प्रधानमन्त्री जुद्ध शमशेरको पालामा बढी प्रचलित

१९. बेठी प्रथा

→ पूर्वी पहाडी जिल्लामा रोपाइको क्रममा बाजागाजा बजाउँदै रमाइलो गर्ने प्रथा

नेपालमा प्रचलित धर्महरू

→ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार नेपालमा प्रचलित धर्महरू - १० वटा

१. हिन्दु - ८१.१९%
२. बौद्ध - ८.२१%
३. इस्लाम - ५.०९%
४. किरात - ३.१७%
५. क्रिश्चियन - १.७६%
६. प्रकृति - ०.३५%
७. बोन - ०.२३%
८. जैन - २३९८ जना
९. शिख - १४९६ जना
१०. बहाई - ५३७ जना

(६–१० →) प्रबोजैशिब

क्र.स	धर्म	धर्मग्रन्थ	पुजा स्थल	पवर्तक
१	हिन्दु	वेद, पुराण	मन्दिर	शंकराचार्य
२.	बौद्ध	त्रिपिटक	गुम्बा, मठ	गौतम बुद्ध
३.	इस्लाम	कुरान	मस्जिद	पैगम्बर मोहम्मद
४.	किरात	मुन्धुम	—	महागुरु फाल्गुनन्द
५.	इसाई	बाइबल	चर्च	जिसस क्राइष्ट
६.	जैन	बचनामृत	जैन मन्दिर	महाविर जैन
७.	शिख	गुरु ग्रन्थ सहिव	गुरुद्वार	गुरु नानक
८.	बहाई	ऐअकदस	लोटस टेम्पल	बहाउल्लाहा
९.	यहुदी	कैवाला	शिनागग	अब्राहम

लोकसेवा साथी

१. हिन्दु धर्म

→ विश्व सबैभन्दा प्राचीन धर्म
→ हिन्दु धर्म विशेष गरि देवी देवताप्रति आस्था राख्ने र पुनर्जन्ममा विश्वाश गर्ने धर्म
→ हिन्दु धर्मका त्रिदेवता :-
- ब्रह्मा (ब्रह्माण्डका सर्जक)
- विष्णु (संरक्षक)
- महेश्वर (संहारक)

→ हिन्दु धर्म अनुसार मानव जीवनलाई ४ चरणमा विभाजन गरिएको छ

(I) ब्रह्मचार्याश्रम (जन्मे देखि २५ बर्ष)
(II) गृहस्थाश्रम (२५ बर्ष देखि ५० बर्ष)
(III) वानप्रस्थासाश्रम (५० बर्ष देखि ७५ बर्ष)
(IV) सन्यासाश्रम (७५ बर्ष देखि १०० बर्ष)

→ हिन्दु धर्मका ४ धामहरु (बजद्वारा)
- बद्रिनाथ
- जगननाथ
- द्वारिकानाथ
- रामेश्वरनाथ

→ हिन्दु धर्मका नेपालका ४ धामहरु (बमुहरु)
- बराह क्षेत्र (सुनसरी)
- मुक्तिनाथ (मुस्ताङ)
- हरिहर क्षेत्र (देवघाट, तनहु)
- रुरु क्षेत्र (गुल्मी, स्याङ्जा र पाल्पा)

लोकसेवा साथी

→ हिन्दु धर्मका ४ वेदहरु

१. ऋग्वेद
- सबैभन्दा पुरानो वेद
- सबैभन्दा बढी चर्चा गरिएको नदि - सरस्वती
- सबैभन्दा बढी चर्चा गरिएको देवता - इन्द्रदेव

२. सामवेद
- संगितको उत्पत्ती भएको वेद

३. यजु वेद
- कुरु क्षेत्रमा रचना गरिएको वेद
- क्षेत्रिय वेद भनेर पनि चिनिने

४. अथर्व वेद
- नयाँ वेद
- ब्रह्म वेद
- व्यापारीहरुको वेद
- वेदव्यासद्वारा लिखित महाभारतलाई पञ्चमवेद भनिन्छ।

→ हिन्दु धर्मका ६ शास्त्रहरु
(I) योग शास्त्र - पतञ्जली
(II) उत्तर मिमांसा - व्यास
(III) पुर्व मिमांसा - जैमिनी
(IV) सांख्य शास्त्र - कपिल
(V) न्याय शास्त्र - गौतम ऋषि
(VI) वैशेषिक शास्त्र - कणाद महर्षि

→ हिन्दु धर्ममा
* पुराण - १८ वटा
* विवाह पद्धति - ८ प्रकार

लोकसेवा साथी

→ पशुपतिनाथमा कार्तिक शुक्ल अष्टमीका दिन बुद्धको मुकुट भित्राइने

→ केहि शब्दावलिहरू

नन्दीग्राम - भरतले १४ बर्ष राज्य गरेको ठाउँ

पञ्चवटी - राम बनबास हुँदा बसेको ठाउँ

अशोकवाटिका - रावणले सितालाई हरण गरेर राखेको ठाउँ

आदमपुल - रामायणमा भारत र श्रीलंकालाई जोड्ने पुल

चैत्ररथ - कुबेरको बगैंचा

अङकोरभाट - विश्वको सबैभन्दा ठुलो हिन्दु मन्दिर (कम्बोडिया)

अशोक विनायक - गजुर नभएको नेपालको एकमात्र मन्दिर

पारसनाथ - पशुपतिनाथ मन्दिरको अर्को नाम

दोलाद्रिगिरी - चाँगुनारायण मन्दिरको पुरानो नाम

मन्त्रद्रष्टा - वेदको अध्ययन अध्यापनमा जीवन बिताउने ऋषिमुनिहरू

→ जातिय पुरोहितहरू

* ब्राह्मण/क्षेत्री - पण्डित, पुरोहित
* राई - झोपा
* लिम्बु - साम्बा/फेदाङबा
* गुरुङ - घ्याप्रिङ, घ्याक्रे पोंचु
* तामाङ - लामा, बोंपो
* मेचे - देउसी
* धिमाल - धामी
* थारु - भर्रा, गुरुवा
* नेवार - गुभाजु, देउभाजु
* सुनुवार - नासो
* जिरेल - नाक्सो
* चेपाङ - पाँडे
* मगर - भुसाल
* किसान - बैगा

२. बौद्ध धर्म

→ युग सापेक्ष वैज्ञानिक धर्म
→ प्रवर्तक - गौतम बुद्ध (ई.पू. -५६३)
→ गौतम बुद्धलाई एसियाका तारा (Light of Asia) भनेर चिनिने
→ गौतम बुद्धले २९ बर्षको उमेर गृहत्याग गरेका
→ गौतम बुद्धले ३५ बर्षको उमेरमा बुद्धत्व प्राप्त गरेका
→ गौतम बुद्धको पुन:जन्मका बारेमा लेखिएको ग्रन्थ - जातक
→ विश्व बौद्ध संघको स्थापना - (प्रधान कार्यालय - थाइल्याण्ड)

→ केही शब्दावलिहरू

काय - बौद्ध भिक्षुको संघ
पुष्करिणी - गौतम बुद्धले सर्वप्रथम नुहाएको पोखरी
यसोधरा - गौतम बुद्धको पत्नी (धडिकेश्री)
राहुल - गौतम बुद्धको छोरा
कन्थक - गौतम बुद्धको घोडा
गन्ध कुटी - गौतम बुद्धको कुटी
चिवर - गौतम बुद्धले लगाउने गेरुवा रङ्गको कपडा
धर्मचक्रपर्वतन - गौतम बुद्धले दिएको पहिलो उपदेश (सारनाथ)
कौडिन्य - गौतम बुद्धलाई ठुलो योगि बन्न भविष्यवाणी गर्ने व्यक्ति
सुजाता - गौतम बुद्धलाई खिर खुवाइ ज्ञान प्राप्तमा सहयोग गर्ने महिला
देवदत्त - गौतम बुद्धलाई मार्न खोज्ने भिक्षु
बोरोवोदुर - विश्वको सबैभन्दा ठुलो बौद्ध मन्दिर (इन्डोनेसिया)

→ बौद्ध धर्मको त्रिपिटक

(I) शुत्ति पिटक - बुद्धले दिएका उपदेशहरू
(II) विनय पिटक - भिक्षुभिक्षुणीले पालन गर्नुपर्ने नियमहरू
(III) अभिधम्म पिटक - बौद्ध दर्शन सम्बन्धीका कुराहरू

→ बौद्ध धर्मका ४ आर्य सत्य

(I) संसारमा दु:ख छ।
(II) दु:खको कारण छ।
(III) दु:खको निवारण छ।
(IV) दु:ख निवारणका उपाय छन्।

→ बौद्ध धर्मालम्बीका ४ धाम (लुबोसाकु)

(I) लुम्बिनी - बुद्धको जन्मस्थल
(II) बोधगया - बुद्धले ज्ञान प्राप्त गरेको ठाउँ
(III) सारनाथ - बुद्धले सर्वप्रथम उपदेश दिएको ठाउँ
(IV) कुशिनगर - बुद्धको महापरिर्वाण (मृत्यु) भएको ठाउँ

→ बौद्ध धर्मका ५ रङ्गको अर्थ

(I) रातो - बुद्धको रगत
(II) सेतो - बुद्धको दाँत
(III) निलो - बुद्धको शरिर
(IV) पहेंलो - बुद्धको अस्थि धातु
(V) कलेजी - बुद्धको अन्तस्करण (आत्मा)

लोकसेवा साथी

→ बौद्ध महाविहार

(I) स्वयम्भू - नेपाल
(II) विक्रमशिला - भारत
(III) तक्षशिला - पाकिस्तान
(IV) ताम्रशिला - श्रीलंका
(V) स्वर्णशिला - थाइल्याण्ड
(VI) त्रिपिटक - तिब्बत

[स्ववितता स्वर्णत्रि]
ने भा पा श्री था ति

→ बौद्ध धर्मका पञ्चशील

(I) सत्य
(II) अहिंसा
(III) अस्तेय (चोरी नगर्नु)
(IV) परस्त्रीगमन निषेध
(V) मद्यनिषेध

→ बौद्ध धर्मका अष्टाङ्गिक मार्ग

(I) सम्यक दृष्टि
(II) सम्यक संकल्प
(III) सम्यक वाणी
(IV) सम्यक कर्म
(V) सम्यक जीविका
(VI) सम्यक प्रयास
(VII) सम्यक स्मृति
(VIII) सम्यक समाधि

लोकसेवा साथी

३. इस्लाम धर्म

→ तिर्थस्थल - मक्का र मदिना
→ निकाह - वैवाहिक परम्परा
→ तलाक - सम्बन्ध विच्छेद
→ नमाज - मुस्लिमहरूले गर्ने इश्वरको प्राथना (५ पटक दैनिक)
→ जनमाज - नमाज पढ्दा बस्ने आसन
→ वजु - नमाज पढ्नु अघि आफुलाई शुद्ध पार्ने कार्य
→ फतवा - मुस्लिम धर्मगुरूले जारी गर्ने धार्मिक आदेश
→ हिजरी - मुस्लिम सम्बत

४. किरात धर्म

→ नेपालमा राई, लिम्बु, सुनुवार आदी जातिले अवलम्बन गर्ने
→ मुन्धुमका लेखक - इमानसिंह चेमजोङ
→ मुख्य धार्मिक स्थल - सिलौटी र लुङ्त्रिकुटी (पाचथर)

५. इसाई धर्म

→ विश्वमा सबैभन्दा बढि मानिने धर्म
→ पवर्तक - जिसस क्राइष्ट (इ.पू. ४, इजरायल)
→ Light of the world ↑
→ हेरोड एन्टिपास - जिसस क्राइष्टलाई मृत्युदण्ड दिने शासक
→ बाइबल - धार्मिक ग्रन्थ (विश्वमा सबैभन्दा बढी बिक्रि भएको पुस्तक)
→ ३ सम्प्रदाय रहेको → रोमन क्याथोलिक, प्रोटेस्टेन्ट, प्युरिटन

६. शिख धर्म

→ मुख्य तिर्थस्थल - स्वर्ण मन्दिर (भारतको अमृत शहर)
→ पवित्र पन्छी भनेर 'बाज' लाई मान्दछन ।

६. जैन धर्म

→ मुख्य भाषा - संस्कृत
→ श्वेताम्बर र दिगाम्बर गरी २ प्रकारका सम्प्रदाय रहेको

नेपालका जातजातिहरू

→ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार
नेपालमा जातजातिको सङ्ख्या = १४२

→ सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या भएका ५ जातिहरू

१. क्षेत्री - १६.४५%
२. ब्राह्मण - ११.२९%
३. मगर - ६.९%
४. थारु - ६.२%
५. तामाङ - ५.६२%

→ सबैभन्दा कम जनसङ्ख्या भएका ५ जातिहरू

१. नुराङ - ३६ जना
२. बनकरिया - १०० जना
३. कुसुन्डा - २५३ जना
४. सुरेल - ३१८ जना
५. ल्होमी - ३५५ जना

→ नेपालमा आदिवासि जनजाति - ६० वटा
"आदिवासि जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन २०५८" अनुसार ५९ रहेकोमा नेपाल सरकारले वि.स. २०७७ जेठ ५ मा राणा थारु जातिलाई आदिबासि जनजातिको सुचिमा समावेश गरे पश्चात ६० पुगेको

लोकसेवा साथी

> आदिवासि जनजातिको वर्गिकरण

१. लोपोन्मुख - १०
२. अति सिमान्तकृत - १२
३. सिमान्तकृत - २०+राणा थारु = २१
४. सुविधाबाट वञ्चित - १५
५. उन्नत समुह - २ (नेवार र थकाली)

> भौगोलिक क्षेत्रअनुसार जनजाति

हिमाल - १८
पहाड - २३
भित्री मधेस - ७
तराई - ११

केही जातजातिहरु →

१. किसान (झापा)
* 'उराव जाति' भनेर चिनिने
* विवाह पश्चात छुट्टै घर बनाएर बस्नु पर्ने चलन
* साद्री भाषा बोल्ने र हिन्दु धर्म मान्ने
* किसानहरुको पुरोहित - बैगा

२. कुमाल (दोलखा, धादिङ, पर्वत)
* माटो भाडाकुडाहरु बनाउने
* विवाहमा समधी समधी एक आपसमा लड्नु पर्ने चलन

३. कुसवाडिया (बाके र बर्दिया)
* कुछवन्दिया समेत भनिने गरेको
* प्रकृति पुजा गर्ने र मसौनिया नामक पितृ देवता मान्ने
* लाश गाडिसकेपछि चिहान वरिपरि मलामीहरु बसेर रक्सि पिउने चलन

लोकसेवा साथी

४. कुसुण्डा (दाङ, प्युठान, सल्यान)

* जङ्गलमा बसोबास गर्दै आएको
* कुशका वंशज मानिने
* गाई, भैंसीको दुध, दहि, गोबर आदि नछुने जाति

५. गनगाई (मोरङ, झापा)

* मण्डल वा गणेश जाति
* महादेव वा ठाकुरलाई कुल देवता मान्ने
* दुराहा पर्व प्रचलनमा रहेको

६. गुरुङ (गण्डकी क्षेत्र)

* आफुलाई तमु भन्न रुचाउने
* घुटघुटे र रोदी नाच प्रचलनमा रहेको (घाटु, सोरठी नाच)
* गुरुङ जातिको मुख्य बसोबास भएको ठाउँलाई तमुवान भनिने

७. चेपाङ (चितवन, मकवानपुर, धादिङ, तनहुँ)

* प्रजा जाति पनि भनेर परिचित
* मङ्गलबार मात्र बिवाह गर्ने चलन
* विवाहमा दुलहा र दुलहिको ३ पटक टाउको ठोकाउने चलन
* छोरीलाई चिउरीको बोट दाइजो दिने चलन
* खाम्जी भाषा बोल्ने (लैंको भाषा)
* आफुलाई लवका सन्तान बताउने
* मुख्य चाड - चोनाम

८. छन्त्याल (बागलुङ, म्याग्दी)

* पुरोहित भानजालाई मानिने
* मौरी बाजा प्रचलनमा रहेको
* लतारेर विवाह गर्ने चलन
* लागा चाडलाई विशेष रुपमा मनाइने

नोट:
छोनाम : गुरुङ जातिमा केटाले केटिलाई दिने उपहार
फोनाम : गुरुङ जातिमा केटिले केटालाई दिने उपहार

९. ब्यासी / टिंकरी (दार्चुला)
* शौका जातिको नामले परिचित
* ठुली छोरीको बडामी भनि ब्रतबन्ध गर्ने चलन
* व्यास ऋषिका सन्तान मान्ने
* यी जातिले लगाउने छुट्टै किसिमको पोशाक - च्युङवाला
* प्रमुख चाड - धवला

१०. पहरी (काभ्रेपलाञ्चोक)
* मातृसतात्मक पारिवारिक संरचना भएको
* अदुवा र भटमासलाई पवित्र बस्तु मान्ने

११. जिरेल (दोलखा)
* आफुलाई जिर्पा भन्न रुचाउने
* पाथिभरा हिमालको पुजा गर्ने
* पाल्दोक शब्द यसै जाति सँग सम्बन्धित रहेको
* जिरेल जातिको झाँक्रि - पोम्बा वा फोम्बा

१२. थारु (तराइका सबै जिल्लाहरु)
* थारु जातिको गाउँको प्रमुख - भलमन्सा
* काठको जुत्तालाई पोली भनेर चिनिने
* विवाहमा छोरीलाई बिषको कचौरा दाइजो दिने चलन
* विवाहमा दुलहा बिरामी परे हतियार प्रतिनिधि पठाई बिवाह गर्ने चलन

१३. झाँगड (झापा, मोरङ)
* पाल्कि बोक्ने जाति भनेर चिनिने
* विवाहमा दुलहा दुलहि बिच सिन्दुर सातसात गर्ने चलन

लोकसेवा साथी

१४. डोल्पो (डोल्पा)
* मृत लाशलाई टुक्रा टुक्रा पारि गिद्धलाई खुवाउने चलन
* बहुपति प्रथा प्रचलनमा रहेको
* घण्टी बजाउँदा उत्तानो पारेर बजाउने चलन

१५. ल्होमी (संखुवासभा)
* कारभोटे वा सिङसावा पनि भनिने
* श्रीमती छँदै अर्को बिहे गरेमा श्रीमानले घर छोड्नु पर्ने
* बच्चा जन्मीसकेपछि मात्र केटिको वैबाहिक बिधि पुरा हुने

१६. मेचे (झापा)
* सिउडी बोटलाई पुजा गर्ने चलन
* बोडो पनि भनिने

१७. लेप्चा (इलाम)
* कन्चनजङ्गा हिमाललाई पुजा गर्ने जाति
* बिबाहको ६ महिनासम्म ससुराली मै बस्नु पर्ने चलन
* मृत लाशलाई घरको ढोकाबाट बाहिर ननिकालेर झ्याल वा भित्ता फोरेर बाहिर निकाल्ने चलन

१८. थामी (दोलखा)
* पैतृक थलो छोडेर अन्यत्र बसाइसराई नगर्ने जाति
* मर्नेको नाममा चौतारो बनाउने चलन
* मंसिर महिनामा मात्र विवाह गर्ने चलन

१९. लिम्बु (पूर्वी पहाडी जिल्ला)
* जन्ती वा मलामी जानु पूर्व बन्दुक पड्काउने चलन
* सपथ खाँदा दुबो र ढुङ्गा हातमा लिने चलन
* सुनौली रुपौली प्रथा प्रचलनमा रहेको
* आफ्नै लिपी - सिरिजंगा

२०. सतार (मोरङ, झापा)

* घर अगाडी बाबरी फूलको बोट रोप्ने चलन
* मृतकको दाहसंस्कारमा अनिवार्य डोरीको खात हुनुपर्ने
* बाप्ला प्रचलनमा रहेको (१२ प्रकारका विवाह)
* सन्थाल पनि भनेर चिनिने
* मुख्य मान्छे – माझीहडाम
* सुडेनीको काम गर्ने महिलालाई दुर्गिन बुढी भनिने

२१. शेर्पा (सोलुखुम्बु)

* पूर्वका मानिस भनेर चिनिने
* धार्मिक ग्रन्थ – फोग्यू
* शेर्पा महिलाहरूले लगाउने कपडा – पाङदेन
* श्राद्ध कर्मलाई घेवा भनिने

२२. बाह्रगाउँले (मुस्ताङ)

* घोडादौड प्रतियोगिता लोकप्रिय खेलको रूपमा रहेको
* कान्छो भाइले दाजुसँग छुट्टिएर बसेमा अंश नपाउने चलन
* केटि भगाएर लगेपछि केटिका आमाबुबासँग माफि माग्ने चलन

२३. दरै (तनहुँ)

* नयाँ बर्षको दिन पुरानो आगो निभाई नयाँ आगो बाल्ने चलन

२४. राई (सोलुखुम्बु, भोजपुर, ओखलढुङ्गा)

* मामाले ३ देखि ५ बर्षको बिपमा दाम्लोले गलामा बाँडेर ढ्वार गर्ने चलन
* विवाहमा दुलहाको साथ कालो छाता अनिवार्य हुनुपर्ने
* धार्मिक कार्यमा रक्सी र सुंगुरको मासु प्रसाद मानिने

लोकसेवा साथी

२५. बनकरिया (मकवानपुर)
* जंगलका राता कमिला भुटेर खाने चलन

२६. चिडिमार (बाँके)
* चराचुरुङ्गी जिवित नै पक्डेर विक्रि गर्ने चलन
* थाउना गाउना प्रचलनमा रहेको

२७. राउटे (दाङ, सल्यान, जाजरकोट, दैलेख, सुर्खेत)
* आदिवासि चरित्रको सबैभन्दा पुरानो जाति
* हाडनातामा विवाह गर्ने चलन
* सरकारी जागिर - वन हेरालु
* खाम्ची भाषा बोल्ने
* मरेको मान्छेलाई बाद्गर मार्ने जालमा बेरेर गाड्ने
* मुखिया - मानबहादुर

२८. थकाली (मुस्ताङको थाकखोला)
* ठिकुर प्रथा प्रचलनमा रहेको
*

लोकसेवा साथी

केही जातिगत नृत्यहरू

नाँच	जाति	नाँच	जाति
धान नाच च्याब्रुङ नाच	लिम्बु	स्याब्रु नाच	शेर्पा
चण्डी नाच	राई	कर्मधर्म नाच	झाँगड
घाटु नाच पुटपुटे नाच	गुरुङ	दशैं नाच	सतार
कौरा नाच सोरठी नाच मारुनी नाच पाङ्दुरे नाच	मगर	सरस्वती नाच दोरा नाच सेलो नाच	तामाङ
कहरुवा नाच	कहार	गेड्डी नाच	माझि
भैरव नाच लाखे नाच तयमचा नाच बसन्त नाच कार्तिक नाच	नेवार	तरवार नाच बाह्रमासे नाच झुमरा नाच लठ्ठी नाच चाँचर नाच सरू नाच जटजाटिन नाच रानी नृत्य वइका नाच कटेहर नाच	थारु
वालुङ नाच	ब्राह्मण र क्षेत्री	हुड्क्या नाच	दलित समुदाय
झिझिया नाच	मैथली		

लोकसेवा साथी

* केही पर्वहरू

पर्व	जाति	पर्व	जाति
साकेलादी पर्व	राई	सिरिजात पर्व	धिमाल
जितिया पर्व सिरुवा पर्व	राजवंशी	गठेमंगल पर्व योमरी पुन्ही	नेवार
वाह्र चाड	सतार	ढङढङे पर्व	धिमाल
डुम्जे पर्व	शेर्पा	द्रहोटे पर्व	गुरुङ
गणजोर पुजा	मारवाडी	ल्हाफेवा पर्व	थकाली
तेन्या चिरिस	लोवा	माघि	थारु
तोरनल्ह पर्व	थकाली	ल्होसार पर्व	तामाङ

लोकसेवा साथी

केही बाजाहरु

बाजा	जाति	बाजा	जाति
धिमे बाजा हिटीमँग नेकु बाजा नाइनाई (फैफुचा)	नेवार	रतैंजडी	वाहुन क्षेत्री
इर्लुङ पिपरी	कुसुण्डा	उर्नि बाजा	धिमाल
दफलि बाजा	किसान	कांचाकांचा बाजा	ह्योल्मो
माते ढुकुर बाजा	कुमाल	कालिङ बाजा	तामाङ
ढोलक	कुसले	हुड्को	दमाई
हङ	चेपाङ	डम्वा	तामाङ
गोल्की	थारु	छ्यालिङ	तामाङ
डोङमेन	शेर्पा	टुङ्नाबाजा	शेर्पा तामाङ
सारङ्गी अरबाजो	गन्धर्व	मुर्चुङ्गा	धिमाल
पैंता	नेवार	का: बाजा	नेवार

भाषाहरु

→ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार नेपालमा १२४ प्रकारका भाषा बोलिन्छ।

→ सबैभन्दा बढि बोलिने ५ भाषाहरु

१. नेपाली - ४४.८६%
२. मैथिली - ११.०५%
३. भोजपुरी - ६.२४%
४. थारु - ५.८८%
५. तामाङ - ४.८८%

→ सबैभन्दा कम बोलिने ५ भाषाहरु

१. कुसुण्डा - २३ जना
२. वनकरिया - ८६ जना
३. सम - १०६ जना
४. हरियाणवि - ११४ जना
५. साधनी - १२२ जना

[कुवस हसा]

→ नेपालको सबैभन्दा पुरानो लिपि - ब्राह्मी लिपि
→ नेपाली भाषाको उद्गम स्थल - सिंजा, जुम्ला
→ नेपाली भाषाको जननी - संस्कृत
→ नेपाली भाषाको लिपि - देवनागरी
→ नेपाली भाषालाई राजमान्यता दिने - नागराज (खस राज्यका संस्थापक)
→ नेपाली भाषालाई राष्ट्रिय भाषाको मान्यता - नेपाल अधिराज्यको संविधान २०१५
→ भाषा अनुवाद परिषद्को स्थापना - वि.स. १९९४
→ नेपालको संविधानको धारा २८७ मा भाषा आयोगको व्यवस्था
→ नेपाली भाषालाई मान्यता दिने सार्क राष्ट्रहरु - भारत, श्रीलंका र बङ्गलादेश
→ भारतको संविधानको अनुसुची ८ मा नेपाली भाषा समावेश

लोकसेवा साथी

केही भाषाका लिपीहरू

- → नेवारी - रञ्जना
- → मैथिली - तिरहुत
- → भोजपुरी - कैथी
- → लिम्बु - सिरिजंघा
- → लेप्चा - रोम
- → शेर्पा - सम्भोटा
- → तामाङ - तमहिग

भाषा परिवार

१. भारोपेली भाषा परिवार

→ विश्वमा सबैभन्दा बढी मानिसले बोल्ने र बढी फैलिएको भाषा परिवार

जस्तै :- नेपाली, मैथिली, भोजपुरी, थारु, हिन्दी आदि

२. चिनिया तिब्बती वा भोट बर्मेली भाषा परिवार

→ यसलाई मंगोल मुलका जातिका भाषा भनेर चिनिने

जस्तै :- राई, लिम्बु, मगर, शेर्पा, सुनुवार, गुरुङ, नेवार, तामाङ आदी

३. द्रविड भाषा परिवार

→ यस अर्न्तगत नेपालमा 'झाँगड' भाषा बोलिने

४. आग्नेय भाषा परिवार

→ यस अर्न्तगत नेपालमा 'सतार' भाषा बोलिने

साहित्य

→ नेपाली साहित्यको विकासक्रमलाई ३ भागमा विभाजन गरिन्छ

१. प्राथमिक काल → साहित्यको उत्पती देखि वि.स १९३९

२. माध्यमिक काल → वि.स १९४० - वि.स १९७४

३. आधुनिक काल → वि.स १९७५ - हालसम्म

→ नेपाली साहित्यको पहिलो रचना - 'पृथ्वीनारायण शाह' नामक कविता (लेखक सुवानन्द दास)

→ नेपालको पहिलो महिला लेखिका - ललित त्रिपुरा सुन्दरी

→ नेपाली साहित्यको त्रिमुर्ति :- (बालकृष्ण सम, लक्ष्मी प्रसाद देवकोटा र लेखनाथ पौडेल)

→ नेपाली साहित्यको पहिलो मौलिक तथा सामाजिक उपन्यास - रूपमति (रुद्रराज पाण्डे)

→ नेपाली साहित्यको पहिलो आधुनिक नाटक - मुटुको व्यथा (बालकृष्ण सम)

→ १० जना साहित्यकार द्वारा लेखिएको कृति - आकाश विभाजित छ

→ सबैभन्दा बढी भाषामा अनुवाद गरिएको नेपाली कृति - कालो सूर्य (भरत जंगम)

→ जापानी भाषामा अनुवाद गरिएको पहिलो नेपाली कृति - सेतो बाघ (डायमन शमशेर)

→ अरबी भाषामा अनुवाद भएको पहिलो नेपाली कृति - उनको लोग्ने र बिरालो (इन्दिरा प्रसाई)

→ नेपाली भाषाको पहिलो गजलकार - मोतिराम भट्ट

→ नेपाली भाषामा हाइकु भित्राउने - शंकर लामिछाने

→ नेपाली साहित्यमा यौन मनोविज्ञानको प्रयोग गर्ने - वि.पि. कोइराला

→ नेपाली साहित्यमा पि.एच.डि. गर्ने पहिलो व्यक्ति - वासुदेव त्रिपाठी

→ नेपाली साहित्यको पहिलो वियोगान्त नाटक - अटल बहादुर (पहलमानसिंह स्वाँर)

→ मैथिली साहित्यका महाकवि – विद्यापति

→ नेवारी भाषाको महाकवि – सिद्धिराज अमात्य

→ नेपाली भाषामा लेखिएको पहिलो नाटक – हास्य कदम्ब
(लेखक : शक्तिबल्लभ अर्याल)

→ लिम्बु भाषामा लेखिएको पहिलो उपन्यास – थत्थामा
(लेखक :

→ नेपाल भाषाको प्रथम उपन्यास – मिसा (नारी)
(लेखक : धुस्वाँ सायमी

→ नेवारी साहित्यका पहिलो कवि – महेन्द्र मल्ल

→ हालसम्मको सबैभन्दा पुरानो नेवारी भाषाको हस्तलिखित ग्रन्थ
– हितोपदेश (वि.स. १४१८)

→ नेवारी साहित्यको विकास भएको काल – मल्ल काल

→ साहित्य लेखनका दृष्टिले नेपाली पछि दोस्रो भाषा
– मैथिली

→ नेपाली कथा साहित्यमा आधुनिकता सुरुवात गर्ने
– गुरुप्रसाद मैनाली

→ नेपाली भाषाको सबैभन्दा ठुलो शब्दकोश
– नेपाली शब्दसागर (वि.स. २०५८)

→ नेपाली साहित्यको प्रथम नारी महाकाव्यकार
– बुनु लामिछाने (महाकाव्य - याचना)

→ नेपाली साहित्यका प्रथम सहिद – सुब्बा कृष्णलाल अधिकारी

→ पेन नेपाल – कवि, निबन्धकार तथा उपन्यासकारहरूको संस्था

लोकसेवा सारथी

नेपालका कवि लेखकहरूको उपाधि

क्र.स.	उपाधि	लेखकको नाम
१.	महाकवि	लक्ष्मी प्रसाद देवकोटा
२.	आदिकवि	भानुभक्त आचार्य (जातिय कवि)
३.	युगकवि	सिद्धिचरण श्रेष्ठ
४.	युवाकवि	मोतिराम भट्ट
५.	आधुनिक कवि	गोपाल प्रसाद रिमाल
६.	आशु कवि	सम्भु प्रसाद ढुङ्गेल
७.	आयामेली कवि	तिलविक्रम नेम्वाङ (वैरागी काइला)
८.	शृंगारिक कवि	मोतिराम भट्ट
९.	राष्ट्र कवि	माधव प्रसाद घिमिरे
१०.	तरल कवि	फतिन्द्र नेपाल
११.	अस्वीकृत कवि	कविताराम श्रेष्ठ
१२.	कविकेशरी	चित्तधर हृदय
१३.	नाट्य सम्राट	बालकृष्ण सम
१४.	विद्वत् शिरोमणी	हेमराज पण्डित। सोमनाथ सिग्देल
१५.	वाद्यशिरोमणी	उस्ताद गणेशलाल
१६.	पण्डितराज	सोमनाथ सिग्देल
१७.	स्वरसाम्राज्ञी	अरुणा लामा
१८.	भजनशिरोमणी	भक्तराज आचार्य
१९.	जनकविकेशरी	धर्मराज थापा
२०.	इतिहासशिरोमणी	बाबुराम आचार्य
२१.	संगीतशिरोमणी	यज्ञराज शर्मा
२२.	संगीत प्रवीण	नरराज ढकाल
२३.	कविशिरोमणी	लेखनाथ पौडेल
२४.	स्वर किन्नरी	तारादेवी
२५.	नेवारी महाकवि	सिद्धिराज अमात्य
२६.	मैथिली महाकवि	विद्यापति
२६.	जनकवि केशरी	धर्मराज थापा

केही साहित्यकारको उपनाम

क्र.स	उपनाम	वास्तविक नाम
१	चट्याङ मास्तर	कृष्ण मुरारी गौतम
२	लाटो साथी	बिष्णुराज आत्रेय
३.	भूतको भिनाजु	वासुदेव लुइटेल
४.	बैरागी काइला	तिलविक्रम नेम्वाङ
५.	लाहुरे	सूर्यविक्रम
६.	रसिक	अच्छा बहादुर राई
७.	श्यामल	हरिहर अधिकारी
८.	भाउपन्थी	तिलक विक्रम शर्मा
९.	गोठाले	गोविन्द बहादुर मल्ल
१०.	काँचुली	मञ्जु तिवारी
११.	यात्री	वासु रिमाल
१२.	पृथ्वी	ध्रुवचन्द्र गौतम
१३.	मनु ब्राजाकी	चेतमानसिंह भण्डारी
१४	प्रेरणा	गोविन्द गिरी
१५.	भैरव अर्याल	तिर्थनाथ अर्याल
१६.	आहुति	विश्वभक्त दुलाल
१७.	सर्वहारा	भूपेन्द्र शेरचन
१८.	सुलभ	राजेन्द्र शर्मा
१९.	बन्धु	खेम कोइराला
२०.	अभिलाषी	जितेन्द्र महत
२१.	जितालो	बम बहादुर थापा
२२.	प्यासी	जसयोञ्जन
२३.	वेदव्यास	हेमाङ्ग दिक्षित
२४.	गढतिर साइँला	बालकृष्ण पोखरेल
२५.	मास्टर	रत्न-दास प्रकाश
२६.	छिन्नलता	रमोलादेवी शाह
२७	प्रवासी	हरिभक्त कटुवाल

केही साहित्यकारका कृतिहरूको

क्र.स	कृति	लेखक
१	चिना हराएको मान्छे, हरि बहादुर	हरिवंश आचार्य
२	अर्लमिनको यात्रा, सर्कस	जगदिस घिमिरे
३	हरियो राजधानी	युवराज नयाँघरे
४	हरियो साइकल	गोविन्द वर्तमान
५	नाथिया	सरस्वती प्रतिक्षा
६	मिस्टिका, घाटमाण्डु, अक्षरगञ्ज त्र, बाथटब	कुमार नगरकोटी
७	पल्पसा क्याफे, मयुर टाइम्स	नारायण वाग्ले
८	पाठशाला	तिर्थ गुरुङ
९	सेति धरति, करोडौं कस्तुरी,	अमर न्यौपाने
१०	तरुनि खेति, पागल बस्ती	सरुभक्त
११	समयको तस्विर, ताप	शारदा शर्मा
१२	शाल्लनाशिला शुशिला	भिमनिधि तिवारी
१३	उर्वशी	सिद्धिचरण श्रेष्ठ
१४	के छ र जिन्दगी बिताइदिन्छु	कालिप्रसाद रिजाल
१५	दामिनी भिर	राजन मुकारुङ
१६	खुसी	विजय कुमार
१७	ऐना	रामलाल जोशी
१८	धृतराष्ट्र	घनश्याम कँडेल
१९	योगमाया	निलम कार्कि
२०	रणहार	योगेश राज
२१	महारानी	चन्द्र प्रकाश बानिया
२२	लिम्बुवानको ऐतिहासिक दस्तावेज समुह	भगिराज इङनाम
२३	अग्नि	डा. नतराल लम्साल
२४	ऐठन	तिलक ओझा
२५	कर्णाली ब्लुज, फिरफिरे	बुद्धिसागर
२६	मैले देखेको दरबार	विवेक कुमार शाह
२७	लाटो पहाड	उपेन्द्र सुब्बा
२८	रुजगाज	हरि बहादुर थापा
२९	तपन	शरद पौडेल
३०	कारागार	डा. बानिरा गिरी
३१	Stolen Image of Nepal	लैनसिंह बाङदेल
३२	Nepal, the Kingdom of Himalayan	टोनी हेगन

चलचित्र सम्बन्धी जानकारी

* नेपाली भाषाको पहिलो चलचित्र - सत्य हरिश्चन्द्र
* नेपालमा बनेको पहिलो चलचित्र - आमा (२०२१)
* निजि क्षेत्रबाट निर्माण गरिएको पहिलो चलचित्र - माइतिघर
* पहिलो रंगिन चलचित्र - कुमारी
* इन्टरनेटमा राखिएको पहिलो चलचित्र - बादलपारी
* नेवारी भाषाको पहिलो चलचित्र - सिलु
* थारु भाषाको पहिलो चलचित्र - जितभुत
* धिमाल भाषाको पहिलो चलचित्र - उर्मी
* लिम्बु भाषाको पहिलो चलचित्र - नुमाफुङ
* राई भाषाको पहिलो चलचित्र - साइलुङ (कुटुम्ब)
* गुरुङ भाषाको पहिलो चलचित्र - नमस्या न्होरी
* नेपाल चलचित्र संस्थानद्वारा निर्मित पहिलो चलचित्र - मनको बाँध
* ओस्कार अवार्डका लागि नोमिनेटेड प्रथम नेपाली चलचित्र - क्याराभान
* नेपाल टेलिभिजनद्वारा प्रसारित पहिलो टेलिचलचित्र - पृथ्वीनारायण शाह
* नेपाल चलचित्र संस्थानको स्थापना - वि.स. २०२८ कार्तिक
* राष्ट्रिय चलचित्र दिवस - असोज १
* नेपालको पहिलो डिजिटल चलचित्र - कागबेनी
* नेपालको पहिलो 3D चलचित्र - झिंजिलाल्ने
* समुन्द्र पारि छायांकन गरिएको पहिलो चलचित्र - कस्तुरी
* बाघको दृश्य देखाइएको पहिलो चलचित्र - जुनतारा
* नेपालको पहिलो गिती चलचित्र - गौंथली
* सर्तप्रथम रजत जयन्ती मनाउने चलचित्र - कुसुमे रुमाल
* नेपालको पहिलो सिनेमा हल - जनसेवा सिनेमा हल
* पहिलो नेपाली अभिनेता - शिवशंकर मानन्धर (आमा)
* पहिलो नेपाली अभिनेत्री - भुवन थापा (चन्द) (आमा)
* पहिलो महिला निर्देशक - सुचित्रा श्रेष्ठ

पुरस्कार

मदन पुरस्कार

→ स्थापना – वि.स २०१२ वि.स २०१३ मा

→ पुरस्कार राशि – ४ लाख (सुरुमा ४ हजार प्रदान)

→ सर्वप्रथम प्राप्त गर्ने :- (सचित)

(I) सत्यमोहन जोशि – 'हाम्रो लोक संस्कृति' कृति

(II) चित्तरञ्जन नेपाली – जनरल भिमसेन थापा र तत्कालिन नेपाल

(III) बलराम जोशि – अधिक विभव स्थिर विद्युत उत्पादन

→ सबैभन्दा धेरै पटक मदन पुरस्कार पाउने – सत्यमोहन जोशि

(I) वि.स. २०१३ – हाम्रो लोक संस्कृति

(II) वि.स. २०१६ – नेपाली राष्ट्रिय मुद्रा

(III) वि.स. २०२८ – कर्णाली लोक संस्कृति

→ मदन पुरस्कार वि.स. २०३१ र २०३३ मा वितरण नगरिएको

→ वि.स २०२८ सबैभन्दा धेरै ५ जनालाई मदन पुरस्कार प्रदान गरिएको

→ सर्वप्रथम मदन पुरस्कार पाउने उपन्यास – मन (लिलाध्वज थापा)

→ सर्वप्रथम मदन पुरस्कार पाउने महाकाव्य – मानव (मोधनाथ

→ सर्वप्रथम मदन पुरस्कार पाउने गद्य विधा – विस्फोट (भिमनिधि तिवारी)

→ मदन पुरस्कार प्राप्त गर्ने महिला साहित्यकार – ४ जना

(I) पारिजात (२०२२) – शिरिषको फूल

(II) झमक कुमारी घिमिरे (२०६७) – जीवन काँडा कि फूल

(III) राधा पौडेल (२०७०) – खलंगामा हमला

(IV) निलम कार्कि (२०७४) – योगमाया

मदन पुरस्कार २०७९ – विवेक ओझा (ऐठन)

२. जगदम्बाश्री पुरस्कार

→ स्थापना - वि.स. २०४५
→ पुरस्कार राशि - ४ लाख
→ सर्वप्रथम प्राप्त गर्ने - नारायण गोपाल
→ जगदम्बाश्री पुरस्कार २०७३ - टेकविर मुखिया (चित्रकार)
→

३. साझा पुरस्कार

→ स्थापना - वि.स. २०२६
→ पुरस्कार राशी - ५१ हजार
→ सर्वप्रथम प्राप्त गर्ने - भुपि शेरचन (घुम्ने मेचमाथी अन्धो मान्छे)
→ साझा प्रकाशनबाट प्रकाशित पुस्तकहरूलाई मात्र प्रदान

४. छिन्नलता पुरस्कार

→ स्थापना - वि.स. २०३३
→ पुरस्कार राशी - ५० हजार
→ सर्वप्रथम प्राप्त गर्ने - किरण खरेल
→ गितसंगितको क्षेत्रमा वितरण गरिने पुरस्कार

५. रेमन म्यागासेसे पुरस्कार

→ स्थापना - सन १९५७ (फिलिपिन्स)
→ विभिन्न ५ विधामा प्रदान गरिने
→ पुरस्कार राशि - $50,000/-
→ एसियाको नोबेल पुरस्कार भनेर चिनिने
→ हालसम्म प्राप्त गर्ने नेपालीहरू :-

१. महेश चन्द्र रेग्मी
२. भारतदत्त कोइराला
३. सन्दुक रुइत
४. महावीर पुन
५. शक्ति समुह

लोकसेवा साथी

कला

→ नेपाली कलाको उत्कर्ष काल - १३ औं सताब्दी
→ नेपाली कलाको अन्धकार युग - राणा काल
→ पुरातत्व विभागको स्थापना - वि.सं. २००९

कला
- चित्रकला
- मुर्तिकला
- वास्तुकला

१. चित्रकला

→ विश्वको सबैभन्दा पुरानो कला
→ नेपालको सबैभन्दा पुरानो ग्रन्थ चित्र - प्रज्ञापरमिता
→ पट :- बिचमा मुख्य देवता र वरिपरि सहायक देवता हुने
→ मण्डला :- बिचमा कुनै चिह्न र वरिपरि देवताहरू हुने
→ चित्रकला भित्रिएको काल - लिच्छविकाल
→ नेपाली चित्रकलाको विकास - १४ औं सताब्दी र १५ औं सताब्दी
→ खस्रो कपडामा बनाइने चित्र - थाङ्का वा पौभा चित्र

२. मुर्तिकला

→ नेपालको सबैभन्दा पुरानो मुर्ति - विरूपाक्ष (किरात काल)
→ नेपालको सबैभन्दा सानो मुर्ति - विश्वरूप (पाटन)
→ नेपालको सबैभन्दा ठुलो मुर्ति - बुढानिलकण्ठ
→ नेपालको सबैभन्दा अग्लो मुर्ति - काल भैरव
→ अरनिकोले १३ औं सताब्दीमा मुर्तिकलालाई चिनमा प्रसारप्रसार गरेका
→ मुर्तिकलाको सुरूवात भएको काल - लिच्छवि काल
→

लोकसेवा साथी

३. वास्तुकला

→ भवन निर्माण सम्बन्धीको कला
→ स्थापत्य कला भनेर चिनिने
→ नौलाखा मन्दिर - जानकी मन्दिर (राजपुत शैली)
→ विलक्षी मन्दिर - बसन्त दरबार
→ ५५ चोकको दरबार - भक्तपुर दरबार

→ वास्तुकला शैलीहरु

(I) प्यागोडा शैली
→ तल तिर फराकिलो र माथीतिर साघुरो र एकभन्दा बढि छानो भएको शैली
→ विश्वमा प्यागोडा शैलीको सुरुवात -जापान
→ नेपालमा प्यागोडा शैलीको सुरुवात - १३औं सताब्दी
→ जस्तै :- पशुपतिनाथ, मनकामना, न्यातपोल मन्दिर, दत्तात्रय मन्दिर, तलेजु मन्दिर, कुम्भेश्वर मन्दिर, काष्ठमण्डप, नुवाकोट दरबार, गोरखा दरबार, कैलाशकुट भवन, मानगृह भद्राधिवास,

(II) शिखर शैली / नागर शैली
→ शिखर शैली पिरामिड आकारको हुने
→ जस्तै :- पाटनको श्रीकृष्ण मन्दिर

(III) स्तुप शैली / धातुगर्भ शैली
→ स्तुप शैली बौद्ध परम्पराअनुसार तल फुकेको र माथी साँघुरो हुँदै गएको हुन्छ।
→ जस्तै :- बौद्धनाथ, स्वयम्भुनाथ, लुम्बिनीको मायादेवी मन्दिर,

(IV) ग्रिक / युरोपेली शैली
→ ठुलाठुला पिलर र खम्बाहरुमा निर्माण गरिने आकर्षक डिजाइनका भवनहरु
→ जस्तै :- सिंहदरबार,

(V) राजपुत वा मुगल शैली

- जस्तै:- धरहरा, जनकपुरको जानकी मन्दिर,

विश्व सम्पदा सूचीमा सुचिकृत १० सम्पदाहरु

१. चाँगुनारायण
२. बौद्धनाथ
३. स्वयम्भुनाथ
४. पशुपतिनाथ
५. हनुमान ढोका दरबार क्षेत्र
६. पाटन दरबार क्षेत्र
७. भक्तपुर दरबार क्षेत्र
८. सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज

(१–८) — सन १९७९

९. चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज — सन १९८४
१०. लुम्बिनी — सन १९९७

नेपालका केही पुस्तकालय तथा संग्रहालय

१. धवल पुस्तकालय - पाल्पा
२. महाविर पुस्तकालय - बुटवल
३. त्रिफला पुस्तकालय - झापा
४. अन्तर्राष्ट्रिय पर्वतारोहण संग्रहालय - पोखरा
५. पर्यावरणीय पर्वतारोहण संग्रहालय - मुस्ताङ
६. वन्यजन्तु संग्रहालय - हेटौंडा
७. जैविक विविधता सुचना केन्द्र - टिकौली, चितवन
८. तामाङ संग्रहालय - रसुवा
९. लेप्चा संग्रहालय - इलाम
१०. थामी संग्रहालय - दोलखा

लोकसेवा साथी

लोकसेवा साथी

2081

LOKSEWA SATHI